

NEDERLANDSE VAKANTIEHUIZEN IN HET INTERBELLUM (1919-1939)

ARCHITECTUUR GEEFT VORM AAN HET BUITENLEVEN

ERIK LIPS

In het interbellum nam onder invloed van de toenemende mobiliteit, de betrekkelijke welvaart van de jaren twintig en de groeiende belangstelling voor een ongedwongen levenswijze dicht bij de natuur, de interesse voor het bezit van een vakantie- of zomerhuis toe. Verschillende architecten, zowel bekende als minder

bekende, gingen de uitdaging aan en trachtten in deze groeimarkt een positie te verwerven. Zij ontwierpen vakantiehuizen in alle prijsklassen of publiceerden fotoboeken of mappen met tekeningen, waarmee aspirant-kopers over de streep getrokken konden worden.

Onderzoek naar de specifieke architectonische kenmerken van Nederlandse vakantiehuizen is nog niet systematisch gedaan en er is weinig inzicht in de opvattingen van architecten over de relatie tussen het va-

- ▲ 1. B. Merkelbach en Ch. Karsten, zomerhuisje in Schoorl, 1935
(foto Eva Besnyö, Maria Austria Instituut)

kantiehuis en de veelal gevoelige natuurlijke context. Ook het onderzoek naar de wooncultuur in en rond het vakantiehuis is beperkt. Dit artikel vormt een eerste aanzet tot een bredere studie van de architectuur van het Nederlandse vakantiehuis in de twintigste en vroege eenentwintigste eeuw.¹

In deze op contemporaine literatuur en diverse generaliseerde voorbeelden van vakantiewoningen gebaseerde studie, worden verschillende kenmerken van de vakantiewoning benoemd en haar relatie tot de natuurlijke omgeving besproken. Ook de wooncultuur krijgt aandacht, aangezien het leven in een vakantiehuis – door veel architecten verbeeld als een leven in de natuur – wezenlijk afweek van dat in de primaire woning.

NATUUR EN VAKANTIEHUIS ALS BEVRIJDING

De groeiende belangstelling in het interbellum voor een weekend-, zomer- of vakantiehuis past in een algemene groei van de belangstelling voor het verblijven in de natuur, waarbij het onderscheid tussen kamperen en het verblijf in een vakantiehuis nog niet principieel wordt gemaakt.² Zo werden de eerste zomerverblijven in bos of duin vaak opgericht door verenigingen die zich *kampeervereniging* noemen. Het in deze jaren populaire tenthuisje – een demontabele hut met houten wanden en een dak van zeildoek – vormde zelfs letterlijk een mengvorm van tent en zomerhuis. Of het buitenverblijf nu vast, demontabel of mobiel was, het verblijf in de natuur en het vrijwillig afzien van comfort was in alle gevallen omgeven door een sfeer van sportiviteit.³

De ANWB en de Nederlandse Spoorwegen droegen in niet geringe mate bij aan de populariteit van de vrijetijdsbesteding in de natuur. De eerste door bewegwijzering van autowegen, fiets- en wandelpaden; de laatste door het vervoer van diegenen die niet over een auto beschikten en dat was in het interbellum nog een zeer aanzienlijk groep. In 1939 reden er in Nederland 100.000 auto's.⁴ Het in een vakantiehuis in de natuur doorbrengen van de vrije tijd, de vakanties of het week-einde kreeg een eigen benaming: 'weekenden', gebruikt als werkwoord.⁵

Al in 1916 schreven J.H.W. Leliman en J. Sluyterman dat het zomerhuis niet langer 'als een uiting van weelde (mag) worden beschouwd, maar veeleer als een bron van gezondheid en volkskracht'.⁶ Volkskracht moet hier als geestelijke en lichamelijke volksgezondheid begrepen worden. In de woorden van Leliman en Sluyterman klinkt de groeiende belangstelling voor gezondheid en buiten zijn door, die in het interbellum ook andere delen van Europa kenmerkte. Niet alleen de totalitaire regimes van de jaren dertig legden de relatie tussen volkskracht en natuurbeleving. Ook in landen met een democratisch bestel was een gezond volk een punt van aandacht.

Het bewonen van een vakantie- of zomerhuis was vol-

gens de propagandisten minstens zo bevrijdend als het verblijven in de natuur op zich. Zo'n huis zou de weekender immers de gelegenheid bieden het wonen tot zijn essentie terug te brengen. Alleen daar kon men zich losmaken van conventies en representatie, die het wonen in de primaire behuizing kenmerkten. In primaire huizen leefde men volgens de voorstanders van de vakantiewoning dikwijls volgens een door gewoonte en een dwingende plattegrond ingegeven inrichting.⁷

VRIJHEID IN EEN LAND VOL REGELS

Paul Bromberg, binnenhuisarchitect en publicist, schreef halverwege de jaren dertig *De kleine praktische woning. Bouw en inrichting van weekend- en zomerhuisjes*. Hierin stelde hij schamper vast dat hoewel de vraag naar weekendhuisjes groot was, men moest rekenen 'op grote tegenwerking bij de autoriteiten, omdat in geen land ter wereld het contact-met-de-natuur zo moeilijk gemaakt wordt als bij ons'.⁸ De meeste vakantiehuizen die in zijn boek zijn afgebeeld, zijn dan ook gesitueerd in landen waar dit type huizen veel vaker voorkomt, zoals Duitsland, Zweden en Engeland. Bromberg dacht groot en voorzag, in navolging van organisaties in de bovengenoemde landen, de stichting van een organisatie van weekenders, die zou ijveren voor de aankoop of pacht van terreinen, voor gereduceerde weekendtarieven van de spoorwegen en voor een 'kolonisatie' of groepering van weekendhuisjes in kolonies om de kosten van sanitaire voorzieningen te beperken.⁹

Wie in het interbellum een vakantiehuis wilde verwerven kon zich dus enerzijds bij een kolonie of kampeervereniging aansluiten of anderzijds op zoek gaan naar een individueel terrein aan het water, in het bos of op de hei. In gemeenten waar weekenders veel belangstelling voor hadden, zoals bijvoorbeeld 's-Gravezande, Schoorl, Noordwijk, de gehele Veluwe, de Waddeneilanden en Norg, waren tal van beperkende bepalingen van kracht, die de bouw van vakantiehuisen moesten reguleren op de punten van ruimtelijke ordening, hygiëne, welstand en zedelijkheid. Zo bepaalden Burgemeester en Wethouders van 's-Gravezande dat 'personen van beiderlei kunne, boven de leeftijd van 16 jaar en niet met elkaar gehuwd, ...[mochten] in hetzelfde slaapvertrek geen nachtverblijf houden, terwijl hun slaapkamers onderling geen gemeenschap ...[mochten] hebben'.¹⁰ Hier lijkt het gevreesde, ongebreidelde hedonisme van de strandgasten tegen de grenzen van een calvinistische kustplaats aan te lopen. Verdere bepalingen betroffen bijvoorbeeld de afstand tussen welput en privaat, de brandveiligheid van schoorstenen, de hoogte van het vakantiehuis, de dikte van (houten) wanden, enzovoort. Ook waren er bepalingen die de verblijfsduur regelden. Zo werd het verblijfseizoen vaak duidelijk afgebakend in de tijd en waren er richtlijnen wat betreft het aantal jaren dat een

2. Oostenrijkse landhuizen in het duin van Ameland, 1922 (Collectie J.A. Blaak, Appingedam, ansichtkaart nr. 30, 'Duinoord 5')

huisje mocht worden bewoond zonder dat de gemeentelijke vergunning verlengd hoefde te worden.¹¹

DE RELATIE TUSSEN VAKANTIEHUIS EN DE NATUUR: INPASSING IN EEN KWETSBARE OMGEVING

Met betrekking tot het uiterlijk van de vakantiewoningen gaven gemeenten meestal weinig concrete voorschriften. De minimale onderlinge afstand tussen de huisjes werd geregeld en kon uiteenlopen van vijf meter ('s Gravezande) tot honderd meter (Norg). Ook over de afstand tot de weg of tot een privaat werden uitspraken gedaan. Tevens werden minimale vertrekmaten en maximale oppervlaktmaten vastgesteld en bepalingen geformuleerd als 'het uiterlijk moet voldoen aan redelijke eisen van welstand' of 'het uiterlijk van een woonverblijf moet zodanig zijn, dat het noch op zich zelf, noch in verband met de omgeving uit een oogpunt van welstand aanstoot kan geven'.¹² Wat betekende 'passend' of 'aanstootgevend' in die context? In de praktijk resulteerden de voorschriften in overwegend houten huisjes van een geringe omvang. Stenen huizen kwamen ook voor, zij het in mindere mate en soms werd er ook geëxperimenteerd met nieuwe materialen als asbestcementplaten (eternit).¹³ Lang niet al-

tijd kwam een gelukkige relatie tussen de woningen en de omgeving tot stand. Wanneer een onderlinge afstand van vijf meter werd opgelegd – denk aan strand- of duinhuisjes – was dit ook niet zo eenvoudig. Maar omdat de meeste opstalvergunningen voor vakantie-huisjes een tijdelijk karakter hadden, konden gemeenten leven in de illusie dat alles omkeerbaar was en de omringende natuur gevrijwaard bleef van onherroepelijke schade (afb. 3).

Hoe snel ontwikkelingen uit de hand konden lopen, ondervond de plaats Nes op Ameland. In 1921 had een Leeuwarder aannemer vijf zomerhuizen gebouwd aan de Badweg. Een andere onderneming, eveneens uit Leeuwarden, mocht in 1922 vijftien in kant en klare bouwdelen uit Oostenrijk ingevoerde houten landhuizen plaatsen. Ook particulieren bouwden er diverse zomerhuizen, terwijl de Vereniging voor spoor- en tramwegpersoneel de kans zag tien noodwoningen, die aanvankelijk in de nabijheid van spoorwegstations hadden gestaan, als zomerverblijf te plaatsen. In 1939 stonden in het gebied 126 zomerhuizen, twee badhuizen, een vakantiehuis, twee fotozaken en een groentewinkel annex kruidenier (afb. 2).¹⁴

Het merendeel van de kleinste categorie weekend- en

zomerhuizen was, zoals gezegd, uit hout opgetrokken. Mede als gevolg hiervan zijn er nog maar zeer weinig vakantiehuysjes uit het interbellum over. Bromberg neemt in zijn boek tal van fraaie, uit Scandinavië en Duitsland afkomstige, voorbeelden op van houten huisjes met evenwichtige verhoudingen en uitgekien-de plattegronden. Hierbij steken de voorbeelden uit eigen land, die Bromberg de moeite waard vindt op te nemen, enigszins pover af. Een houten vakantiehuysje van het Technisch Bureau Goes en Van Lanschot uit Amsterdam is niet veel meer dan een met luikjes gesierde keet, waarbij een deel van de façade door stroken asfaltpapier met dikke lasnaden weinig subtiel tegen de elementen wordt beschermd (afb. 4).

Gunstige uitzonderingen vormen de producten van de eveneens Amsterdamse firma Nova Mansio en die van De Groot's Houtbouw Industrie te Vroomshoop (afb. 5). Het zijn zorgvuldig gedetailleerde huisjes met een neutraal-landelijke uitstraling. Presentatiefoto's tonen ons de vriendelijke, met pannen of riet gedekte woningen met uitnodigende veranda's en gesitueerd in een weelderige, bosrijke omgeving (afb. 6 en 10).

Uiteraard was er bij genormaliseerde en geprefabriceerde vakantie woningen geen rekening gehouden met de kenmerken van de plaats waar zij zouden worden ingeplant. Een goede inpassing in een bos-, duin- of heidelandchap was in dat geval vaak een toevalstreffer en hing doorgaans samen met het bescheiden, landelijke passe-partout karakter van deze huisjes. Fotomateriaal toont hoe de omringende natuur meestal zoveel mogelijk intact was gelaten. Tuinaanleg bleef doorgaans beperkt tot plantenbakken aan of nabij het huis. Ook in de categorie individuele, in opdracht gebouwde vakantiehuizen was er van een tuin meestal geen sprake. De schoonheid van het terrein en onderhoudstechnische overwegingen prevaleerden boven een uitgewerkt tuinplan.

Vakantiehuizen in een hoger segment, specifiek voor één plek ontworpen en met tussenkomst van een architect gebouwd, geven ons een bijkomend inzicht in de toenmalige opvattingen over de relatie tussen het

vakantiehuis en de omringende natuur. Bromberg staat nauwelijks stil bij het meer exclusieve en duurdere vakantieverblijf, maar andere contemporaine publicaties deden dat wel. In 1917 schilderde Herman van der Kloot Meijburg in zijn uiterst populaire *Bouwkunst in de stad en op het land* in sombere bewoordingen en met niet mis te verstane foto's van het genre 'goed / niet goed' de teloorgang van de Nederlandse bouwkunst sinds 1800. Doel van zijn werk was de architectuur terug in handen van bekwame architecten te brengen. Bouwkundigen en eigenbouwers hadden volgens hem met hun opzichtige bouwsels in de stad en op het land enorme schade veroorzaakt. Van der Kloot Meijburg bepleitte eerbied voor de vanzelfsprekende schoonheid en eenvoud van de architectuur van voor de negentiende eeuw, zonder het kopiëren van historische voorbeelden te willen aanmoedigen.¹⁵

Het lijkt erop dat de aanbevelingen van Van der Kloot Meijburg in het interbellum breed zijn nagevolgd. Diverse auteurs waarschuwden aspirant-bouwers van vakantie- of landhuizen vooral niet op een architect te bezuinigen. Belangrijker is echter dat de architectuur van vakantiehuizen op het platteland de ambitie vertoonde om aan te sluiten bij de eenvoudige rurale architectuur van de streek. In 1934 schreef B.W.A. Goddijn in zijn inleiding tot een portfolio met *Ontwerpen voor kleinere land- en zomerhuisjes*: 'Wil men medewerken om de achteruitgang van de bouwkunst ten plattelande tegen te gaan, dan zal het noodzakelijk zijn, zowel voor het ontwerp als voor de verdere uitwerking, ook voor de kleinere land- en zomerhuisjes, de hulp van een architect in te roepen, die gevoel heeft voor de schoonheid van landschap en bouwkunst en naast voldoende technische vakkennis beschikt over zoveel liefde voor het vak, dat hij ook deze simpele bouwwerken met toewijding weet te behartigen.'¹⁶ Even later wordt duidelijk hoe Goddijn de inpassing van de architectuur in de plattelandsomgeving dacht te kunnen bereiken: 'In de [...] ontwerpen is gestreefd naar een simpele vormgeving en eenvoudige overzichtelijke constructie. Geforceerde moderniteiten zijn zorgvul-

3. Tijdelijke en minder tijdelijke verblijven in Nes, Ameland, omstreeks 1935 (Tresoar, ansichtkaart nr. 102320, foto J.M. van der Peijl)

4. Technisch bureau Van de Goes en Van Lanschot, vakantiehuysje, jaren dertig (in: P. Bromberg, *De kleine praktische woning*, Amsterdam s.a., 21)

5. Fabricage van een vakantiehuis van De Groot's Houtbouw Industrie, jaren dertig (Archief De Groot's Houtbouw Industrie, Vroomshoop)

dig vermeden. [...] Het dak is vooral bij deze kleinere gebouwen van voorname architectonische betekenis. Door het dak zoo laag mogelijk te beginnen, de dakvlakken eenzelfde helling te geven en zo min mogelijk te doorbreken met dakkapellen enz. krijgt het een sterk beschermend karakter. Het rieten dak is voor verschillende plannen toegepast gedacht. Deze dakbedekking heeft voor een landhuis altijd een bijzondere beking. Het muuroppervlak van deze kleine woningen doorbreken we liefst zo spaarzaam mogelijk met deur- en lichtopeningen.¹⁷ Deze uitgangspunten leidden bij Goddijn tot het ontwerp van eigentijdse huisjes met oog voor traditie. Toepassing van een wolfskap en het gebruik van gepotdekselde ruwe planken versterken de associatie met boerderijen en stallen. Het valt op dat de architect in zijn wervende situatieschets de dakvorm nadrukkelijk bij het omringende, glooiende boslandschap liet aansluiten (afb. 7).

In dit voorbeeld zocht Goddijn aansluiting bij de architectuur van Oost-Nederland, maar als hij vakantiehuizen ontwierp voor het kustgebied of de Hollandse plassen, dan stemde hij zijn idioom af op het specifieke karakter van de natuurlijke omgeving. Het vlakke, waterrijke landschap werd benadrukt door een keuze voor platte daken, het opdelen van de woning in diverse volumes met wisselende hoogte en de toepassing van voornamelijk horizontaal geplaatst houten beschot. In dit laatste mag zonder twijfel een verwijzing naar de scheepsarchitectuur gezien worden (afb. 8).

Op de Waddeneilanden dreigde op diverse plaatsen een wildgroei van zomerhuizen. Toch zijn er pogingen ondernomen om woningen te selecteren op basis van de inpassing in het grillige duinlandschap. De gestandaardiseerde zomerhuizen op Vlieland zijn een voorbeeld hiervan (afb. 9). Het natuurlijke terrein is grotendeels ongemoeid gelaten. De rieten kappen voegen zich door hun vorm en kleur in het duin. Dat rieten daken passen in een duinlandschap was een breder gedragen overtuiging. De eigenaar van het waddeneiland Schiermonnikoog, de Duitse graaf Von Bernstorff, schreef zelfs een verplicht gebruik van rieten kappen voor de vakantiewoningen op zijn eiland voor.¹⁸

TRADITIONELE ONTWERPEN VOOR EEN MODERNE NATUURBELEVING

De kracht van deze op de traditie en het regionale idioom gerichte vakantiewoningen school uiteraard in de moeiteloze inpassing in de kwetsbare omgeving. Zij namen de kenmerken van ter plaatse bekende bouwtypen over (stallen, boerderijen, daglonerswoningen) en wekten daarmee de indruk dat de woningen er altijd al geweest waren. Hierin schuilt echter meteen ook hun ambiguïteit: het zijn geen stallen of boerderijtjes. Het zijn vakantiewoningen en ze zijn gebouwd voor en door opdrachtgevers met een veelal stedelijke achtergrond en een intellectueel, zakelijk of artistiek beroep. Deze bevolkingsgroep zocht op het platteland iets geheel anders dan de oorspronkelijke bewoners en het is

de vraag of de keuze voor een traditioneel bouwtype optimaal aan deze verlangens tegemoet kwam. Al in het interbellum verwees Hausbrand naar deze vrijing in zijn inleiding op het werk *Kleine landhuizen in Holland*. Doordat in het landhuis zowel kenmerken van de boerenbehuizing als 'invloeden van meer intellectueelen aard' samenkomen, draagt het landhuis een tweeslachtig karakter, meende hij.¹⁹ Wat Hausbrand voor het landhuis in zijn algemeenheid vaststelde, gaat zeker ook op voor het weekend- of vakantiehuis. De nadrukkelijk gezochte eenvoud van het vakantiehuis was ongetwijfeld zo'n 'invloed van intellectueelen aard' en was van een geheel andere orde dan de gedwongen povere uitrusting in de woning van een dagloner. Ook de door Goddijn aanbevolen kleine muuropeningen, die in traditioneel vormgegeven vakantiewoningen zijn toegepast, berustten op een romantisch, intellectueel concept van de omgang met de natuur. Weliswaar stond het vakantiehuis in een bekoorlijke omgeving, het moest toch vooral bescherming bieden tegen 'de windstreken'. Kleine ramen boden die beschutting, net als het voorgeschreven laag beginnende, beschermende dak. Zo wordt in de traditionele vakantiewoning het onderscheid tussen natuur en huis en zelfs natuur en mens eerder benadrukt dan opgeheven. Het exterieur van de woning voegt zich in de natuur, maar het interieur sluit die natuur

grotendeels buiten door zijn naar binnen gekeerd karakter. Dankzij de inpassing van het huis in de omgeving bleef de natuurbeleving zolang men buiten was ongestoord, maar zodra men de woning betrad werd die beleving afgebroken. Deze scheiding van natuur en huis was voor de oorspronkelijke plattelandsarchitectuur functioneel: de dagloner was na een dag in de dure wind blij dat hij de harde natuur kon buitensluiten. Niet alleen stoorden hem de kleine vensters niet, hij sloot de luiken waarschijnlijk al vroeg. Voor de moderne natuurliefhebbers kan het gesloten karakter van dergelijke vakantiehuisen belemmerend zijn geweest. Zoals nog zal blijken was voor deze doelgroep dan ook nog een ander type vakantiewoning ontwikkeld. Dat de traditioneel vormgegeven vakantiewoningen ondanks hun geslotenheid voor de natuur op een grote belangstelling konden rekenen, heeft waarschijnlijk met behoedzaamheid aan zowel de aanbod- als de vraagzijde te maken. N.L. Prak wijst er in zijn publicatie *Het Nederlandse woonhuis van 1800 tot 1940* terecht op dat de woningbouw een van nature conservatieve sector was. Men bouwde niet altijd voor een particuliere opdrachtgever, zo legt hij uit, maar voor een gemiddelde onbekende, en men bouwde voor lange tijd, waardoor 'grillen' ongewenst waren. Eigenbouwers zochten het avontuur al helemaal niet op, maar ook de meeste architecten speelden volgens Prak op safe.²⁰

6. Geprefabriceerde woning van De Groot's Houtbouw Industrie, geplaatst op een buitententoonstelling in Rotterdam in de jaren dertig (in: P. Bromberg, *De kleine praktische woning*, Amsterdam s.a., 10)

PLAAT 5

- ▲ 7. B.W.A. Goddijn, ontwerp voor een weekendhuisje in bosrijke omgeving, ca. 1936 (in: B.W.A. Goddijn, *Ontwerpen voor kleinere land- en zomerhuisjes*, Amsterdam s.a., plaat 4)
- ◀ 8. B.W.A. Goddijn, ontwerp voor een dubbel zomerhuisje aan het water, ca. 1936. (in: B.W.A. Goddijn, *Ontwerpen voor kleinere land- en zomerhuisjes*, Amsterdam s.a., plaat 5)

Voor de in serie gebouwde vakantiehuizen geldt ongetwijfeld hetzelfde: aanbieders sloten aan bij het *idée reçu* van de woning in de natuur. Daarbij hoorde een licht geromantiseerde, ruraal geïnspireerde vormgeving, maar ook een visie op de natuur die paste bij die van de stedeling en die harmonie, ongereptheid, rust en schilderachtigheid veronderstelde. Aspirant-kopers lieten zich door deze visie op de natuur en het buitenleven graag verleiden. Hun belangstelling voor de natuur en het platteland werd bovendien aangewakkerd door de razend populaire Verkade- en andere plaatjesalbums en publicaties van de ANWB waarin de pittoreske aspecten van het Nederlandse platteland en schoonheid van de natuur werden benadrukt (afb. 10).²¹

EEN SPECIFIEKE ONTWERPOPGAVE

Een door Architectura et Amicitia in 1936 uitgeschreven ontwerpogave geeft ons aanwijzingen over hoe architecten omgingen met de relatie tussen vakantie-woning en omgeving. De ontwerpogave had het onderwerp 'een vakantie- en weekendhuis aan de Vecht – uit bescheiden beurs te bouwen voor een Amsterdamsch echtpaar (intellectueelen) met twee zoons – dat later zonder ingrijpende verandering tot permanente bewoning kan dienen'.²² Deze opdracht en de talrijke uitwerkingen ervan zijn om meerdere redenen interessant. De redactie ontving maar liefst 65 inzendingen, wat erop duidt dat veel architecten, mogelijk mede door de crisis in het bouwbedrijf, kansen zagen in dit subgenre. Ten tweede geeft het ons inzicht in wat de beoordelingscommissie belangrijk vond inzake de inpassing van architectuur in bijzondere natuurlijke situaties. Ook treffen we verwijzingen aan over hoe in een vakantiewoning geleefd zou moeten worden. De puntige beoordelingen van de 65 inzendingen maken duidelijk dat de stijlenstrijd ook in de vakantiewoning

werd uitgevochten en dat de beoordelingscommissie zowel zeer historiserende als modern-zakelijke ontwerpen kon waarderen. Meer problemen had de commissie met onzorgvuldige inpassingen in het terrein en gemiste kansen, bijvoorbeeld wanneer een ontwerp van een huis onvoldoende inspeelde op de nabijgelegen rivier. Genadeloos rekende de jury af met gemankeerde uitzichten: 'de schuine plaatsing van het huis is onaangenaam ten opzichte van weg en Vecht; voor het uitzicht is er niet van geprofiteerd', 'het huis staat in geen verband tot het terrein', 'de tuinaanleg is affreus' of 'het huis is gezocht "landelijk" en overknus'. Verschillende adjectieven en omschrijvingen uit de beoordelingen laten ook zien wat de jury wél waardeerde: 'jeugdig', 'vreugdig', 'vriendelijk', 'een aangenaam Vechtsche verschijning' en 'zou het zeker doen aan de Vecht'.²³ Het was een ontwerp van Marius Duintjer dat uiteindelijk werd bekroond. Volgens de beoordelingscommissie vertoonde het 'zwier én noblesse', trok het optimaal profijt van de rivier en had het goed gesitueerde slaapvertrekken: op een etage en openend naar het zuiden.²⁴

CONFRONTATIE VAN HUIS EN NATUUR:

HET ZAKELIJKE VAKANTIEHUIS

Waar in het traditionele, landelijke vakantiehuis het 'binnen' en 'buiten' ruimtelijk sterk waren afgebakend, ontstond in kringen van de Nieuwe Zakelijkheid een ander soort vakantiehuis waar buiten en binnen zoveel mogelijk op elkaar werden betrokken. Vanuit het interieur – woonvertrekken zowel als slaapvertrekken – kon het buiten volledig worden binnen gehaald door grootse schuifwanden en enorme glasoppervlakken. Zo onmerkbaar als, gezien vanuit de woonruimte, binnen en buiten in elkaar overvloeien, zo hard is dikwijls de confrontatie tussen het 'nieuw-zakelijke' vakantiehuis en de natuurlijke omgeving, als men dit soort huizen van buiten benadert. De harmonieuze invoeging in de natuurlijke omgeving is vaak ondergeschikt gemaakt aan de functionele eis van openheid

9. Gestandaardiseerde vakantiehuisjes in duingebied in Vlieland, jaren dertig (Tresoar, collectie PBF, Ansichtkaart nr. AN293, 1939)

10. De Groot's Houtbouw Industrie, landhuisje. Stadse heer in de natuur, 1935 (Archief De Groot's Houtbouw Industrie, Vroomshoop)

waardoor de natuur bijna letterlijk binnen kon komen. De natuurbeleving van de moderne avant-gardistische huizenbezitter was dan ook een wezenlijk andere dan die van de op pittoreske, romantische aspecten gerichte natuurliefhebber. Dit komt zeer duidelijk naar voren in het commentaar van de beoordelingscommissie voor de prijsvraag voor een vakantie- en weekendhuis aan de Vecht. Aan de imaginaire opdrachtgevers, een watersportfamilie, wordt de volgende levenshouding toegedicht: 'Zij zijn vlot, zij zullen zich buiten niet al te correct kleden, wenschen vrijheid op hun terrein en als ze transpireerend terugkomen, dan wenschen ze een douche.'²⁵ De moderne natuurminnaar koppelt natuur aan fysieke gezondheid, aan de heilzaamheid van bos- of zeelucht, mogelijk ook aan harding van het lichaam tegenover het decadente stadsleven. In deze visie zijn het in de zon kunnen verblijven (zonnebaden) en de zon toelaten in het interieur belangrijke vereisten voor het huis.²⁶ Dit ideaal van een op hygiëne en lichaamscultuur gericht verblijf in de natuur resulteerde in het interbellum in een aantal spectaculaire vakantiehuisen. Een voorbeeld hiervan is het in 1934-1935 door B. Merkelbach en Ch.J.F. Karsten gebouwd

zomerhuisje te Schoorl dat in de vakpers veel aandacht kreeg (afb. 11).²⁷

Het vakantiehuis werd in opdracht van Rient Dijkstra gebouwd. Dijkstra was advocaat en journalist voor *De Groene Amsterdammer* en behoorde tot de culturele en intellectuele avant-garde van zijn tijd. Het witte bouwblok met het platte dak steekt scherp af tegen de achtergrond van enerzijds het Noord-Hollandse weidelandschap, en anderzijds de duinen. De ambitie van de architecten om 'de scheiding tussen natuur en huis zooveel mogelijk te vervagen' is gerealiseerd, maar alleen vanuit het perspectief van het interieur.²⁸ Een door Eva Besnyö gemaakte fotoreportage bevat een beeld van een ingenieuze schuifwand die in zijn geheel over een rail naar het terras kan worden doorsgeschoven. Hierdoor komt de woonruimte van vloer tot plafond in open verbinding te staan met de natuur. De glaswand doet dienst als windkering op het terras. Twee haaks op elkaar staande wanden van het vakantiehuis zijn voorzien van zo'n schuifwand. Vanuit elk van de spaarzaam en Spartaans ingerichte vertrekken wordt de blik onmiddellijk naar buiten getrokken. Vakantiehuisen in de geest van de Nieuwe Zakelijkheid groeiden door dit soort foto's en uitgebreide pers-aandacht uit tot iconen van de moderne Nederlandse architectuur (afb. 1).²⁹

Het merendeel van de Nederlandse vakantiehuisen uit het interbellum had een behoudender karakter. Meer conventionele architecten en bouwers incorporeerden vrij snel de grotere raamoppervlakken van het modernisme, maar zonder het verdere vocabulaire over te nemen.³⁰ Een fraai voorbeeld van een dergelijke vakantiewoning is het royale, mooi in het landschap ingepaste zomerhuis De Triangel van J.H. Albarda in Barchem uit 1940 (afb. 12).

BEVRIJDE WOONCULTUUR IN HET VAKANTIEHUIS

Over het gebruik en de indeling van de binnenruimte van het vakantiehuis lijkt onder architecten gedurende het interbellum een grote consensus te hebben bestaan. Het zeer beperkte oppervlak van een vakantiewoning vroeg om een compacte indeling. 'Een vakantiehuis moet zoo zijn, dat het huishouden er zeer vlot kan gaan. Men beoogt meer buiten, in den tuin te wonen dan binnen', meende de beoordelingscommissie voor de prijsvraag voor een vakantie- en weekendhuis aan de Vecht.³¹ De woning moest praktisch zijn, aan veel mensen een slaapplek kunnen bieden en vooral een leven mogelijk maken zonder de beperkende conventies die de inrichting en het gebruik van de primaire woning bepaalden. In het primaire huis had men vaak te maken met inwonend personeel en moest men rekening houden met de verwachtingen van de burens. Volgens de conventie werd een deel van het in-

terieur ingeruimd voor een salon of 'mooie kamer' (vrijwel steeds in de vorm van de universeel toegepaste kamer-en-suite) en een gesloten keuken. Van deze soms beklemmende burgerlijke gebruiken bevrijd te zijn was één van de aantrekkelijkheden van het eenvoudige vakantiehuis. Goddijn ziet in het vakantiehuis en het landhuis de mogelijkheid de populaire, maar in architectenkringen vrij algemeen verfoeide kamer-en-suiteplattegrond te verlaten en te kiezen voor een groot leefvertrek, waarin wonen en eten kunnen plaatsvinden.³²

W. Retera ziet de ontwikkeling van de plattegrond van het weekendhuisje als richtingwijzend voor aanvaardbare éénkamerwoningen: 'Al hebben de minimumwoning en de week-end woning veel punten van overeenkomst, de laatste kan op een groote bevoorrechtiging bogen: de vrije omgeving. De woonkamer is door het openzetten van breede deuren onmiddellijk te vergrooten. De mooiste kamer is nog altijd de vrije ruimte in de natuur, het mooiste plafond de hemel.' Het is een van de meest lyrische beschrijvingen van de relatie tussen woning en natuur uit het interbellum in Nederland. Retera waardeert vooral die ontwerpen die de versnippering van de ruimte weten te vermijden.³³ Hij illustreert zijn opvatting met de uitgekiende plattegrond van een weekendhuisje van 36 m² (afb. 13). Deze plattegrond is opmerkelijk in meer dan een opzicht. Ten eerste zien we de integratie van een open keuken, iets wat nog ondenkbaar was in de primaire woning van het interbellum. Ook is een open haard ingetekend. Het is het praktische en symbolische centrum van deze kleine woning. Diverse slaapplekken kunnen overdag worden opgeklapt of als sofa gebruikt, waardoor de leefruimte optimaal wordt benut. Opvallend is de plaatsing van de eettafel tegen een van de wanden. Ook dit is een betrekkelijke noviteit. In de kamer-en-suite kreeg de eettafel vrijwel altijd een plaats in het midden van de achterkamer. De ingetekende zitmeubelen zijn licht en kunnen eenvoudig verplaatst worden in het interieur of in de richting van het terras, dat via een geheel weg te schuiven glaswand bereikbaar is. Deze plattegrond geeft ons inzicht in wat de weekender volgens Retera zocht in zijn huisje: een eenvoudig en praktisch interieur met een flexibel gebruik, een ongedwongen sfeer en een nauwe band met de omgeving.

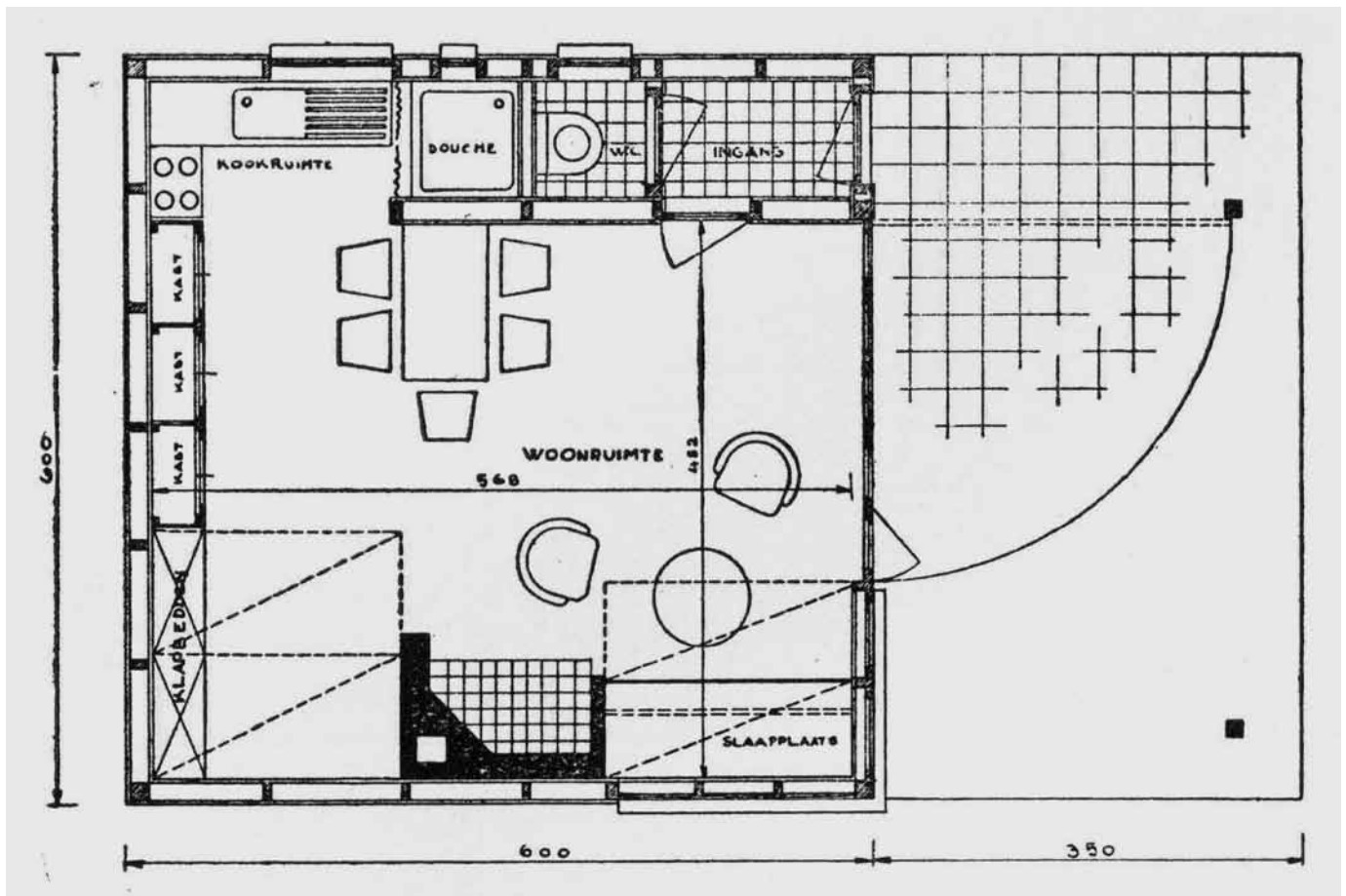
Veel van deze innovatieve ontwerpen zouden na de oorlog in de primaire woningbouw terrein winnen. In het interbellum werden ze binnen het functionalisme weliswaar beproefd, maar nog door velen afgewezen.³⁴ Bromberg was een hartstochtelijke voorvechter van het bevrijde wonen: 'Bij het beschrijven van het eenvoudige, ongedwongen, natuurlijke leven in een week-end-huis worden wij ons bewust van de dwaze ongemakken, die wij ons op de hals halen bij het keurige, conventionele wonen, dat voor een groot deel is gericht op de indruk naar buiten.'³⁵ Een foto van twee bewo-

11. B. Merkelbach en Ch. Karsten, zomerhuisje in Schoorl, 1935 (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

12. J. Albarda, zomerhuis 'De Triangel' in Barchem, 1940 (in: G. Friedhoff, *Nederlandse architectuur. Uitgevoerde werken van bouwkundig ingenieurs*, Amsterdam 1956, 26)

13. W. Retera Wzn., plattegrond van een weekendhuisje (in: W. Retera Wzn., *Het Moderne Interieur*, Amsterdam s.a., 17)

14. B. Merkelbach en Ch. Karsten, zomerhuisje in Schoorl, 1935 (in: W. Retera Wzn., *Het Moderne Interieur*, Amsterdam s.a., 71)

ners van het zomerhuis van Merkelbach en Karsten in Schoorl illustreert treffend de ongedwongen leefwijze waar Bromberg naar verwijst. We zien twee mannen op sofa's in de woonruimte ten volle genieten van het buiten beeld gebleven weidse uitzicht. Dankzij de gordijnen kan de ruimte 's avonds afgesloten worden tot een afzonderlijk slaapvertrek. De functionele inrichting is erop gericht de bewoners weinig huishoudelijk werk te verschaffen (afb. 14).

CONCLUSIE

Wie in het interbellum een vakantie- of weekendhuisje liet bouwen, met of zonder architect, koos voor een natuurbeleving van nabij. Die beleving kon uiteen lopen

van romantisch-pittoresk tot hygiënisch-sportief. In alle gevallen wist de weekender zich bevrijd van de jachtige stad en de daar geldende woonconventies. De wooncultuur in en om de vakantiewoning ontwikkelde zich als een antwoord op het wonen in de primaire woning. Om die reden vormt het onderzoek naar vakantie- of weekendhuisjes een aanvulling op de resultaten van het recente onderzoek naar de Nederlandse wooncultuur.

Voor architecten was het vakantiehuis in meerdere opzichten een uitdaging: de relatie tot de gevoelige omgeving was een opgave, terwijl de beperkte plattegrond tot vernieuwing en inventiviteit noopte. Dit artikel toont aan dat bij het ontwerpen en bouwen van een

vakantiehuis niet alleen het materiaal en de vorm belangrijk waren, maar dat ook een visie op de natuurlijke omgeving een uitgesproken rol kon spelen. Verder onderzoek naar Nederlandse vakantiewoningen in de twintigste eeuw is nodig om een beter zicht te krijgen op dit onderbelichte aspect van de Nederlandse architectuurgeschiedenis. Omdat de woningen door hun

lichte bouw doorgaans een beperkte levensduur kennen, mag de studie van vakantiewoningen, zowel individuele als op parken gelegen, niet lang op zich laten wachten. Vele woningen uit de jaren dertig zijn inmiddels verdwenen, tal van vakantiebungalows uit de Wederopbouwperiode (1945-1965) trof in de laatste decennia hetzelfde lot.

NOTEN

- 1 Nederlandse en buitenlandse publicaties over vakantiewoningen zijn schaars. De meeste recente literatuur betreft glossy platenboeken over hetzij verbouwde landhuizen of boerderijen, hetzij de overbekende vakantiehuisen van wereldberoemde architecten. Dit artikel concentreert zich uitsluitend op vakantiehuizen die voor dat doel, vakantie, nieuw werden gebouwd. Verbouwingen van boerderijen tot recreatiewoningen blijven buiten beschouwing.
- 2 Is het onderscheid tussen weekendhuis, zomerhuis en vakantiehuis nog enigermate invoelbaar, lastiger wordt het in het geval van het begrip 'landhuisje', dat door diverse auteurs zowel voor een zomerhuis als voor een permanent verblijf wordt gebruikt. Een enkele keer wordt ook de term 'sporthuisje' gebruikt. In dit artikel volgt de auteur de terminologie van de geraadpleegde contemporaine literatuur.
- 3 F. Hausbrand, *Kleine landhuizen in Holland*, Amsterdam 1938. Dit boek bespreekt een aantal vakantiehuisen. De architect is tevens ontwerper van de eerste caravan van Nederlandse makelij (Hauscar) en auteur van *De kampeerwagensport*, Amsterdam 1937.
- 4 M. van Ool, *Het verlangen naar buiten. De Nederlandse geschiedenis van het buitenleven*, Amsterdam 2008, 113.
- 5 P. Bromberg, *De kleine praktische woning. Bouw en inrichting van weekend- en zomerhuisjes*, Amsterdam z.j. (ca. 1936), 7. 'Weekenden' wordt door Bromberg ook geschreven als 'week-enden'.
- 6 J.H.W. Leliman en K. Sluyterman, *Het Moderne Landhuis in Nederland*, 's-Gravenhage 1916, vi.
- 7 In deze zin lijkt de wooncultuur van het vakantiehuis mede richting te hebben gegeven aan veranderingen in het wonen in de primaire woning, direct na de Tweede Wereldoorlog. De auteur bereidt een artikel voor waarin de schakelrol van Paul Bromberg en de Stichting Goed Wonen in dit proces wordt geïllustreerd.
- 8 Bromberg z.j. (noot 5), 7.
- 9 Bromberg z.j. (noot 5), 7. Een overkoepelende organisatie kwam er in Nederland niet. Een vroeg voorbeeld van een kolonie vinden we in Norg. In 1923 werd een gebied in de Oosterduinen en Lange- loërduinen bestemd voor de bouw van een groot aantal vakantiehuisen. Er staan nog enkele exemplaren uit het interbellum.
- 10 Artikel 6.3 van de Bouwvoorschriften van de gemeente 's-Gravezande, opgenomen in Bromberg z.j. (noot 5), 121.
- 11 Bromberg z.j. (noot 5), 120-124, bouwvoorschriften van diverse gemeenten.
- 12 Bromberg z.j. (noot 5), 120, 122, bouwvoorschriften 's-Gravezande en Noordwijk.
- 13 Bromberg z.j. (noot 5), 36, bespreekt een 'zeer geslaagde' proef van een geheel uit Eterniet opgetrokken vakantiewoning.
- 14 www.persbureauameland.nl, 06-11-2009, categorie Alles en Algemeen, ansichtkaart 30, 'Duinoord 5'. Deze link werkt niet/is niet duidelijk!
- 15 H.van der Kloot Meijburg, *Bouwkunst in de stad en op het land*, Rotterdam 1917, passim.
- 16 B.W.A. Goddijn, *Ontwerpen voor kleinere land- en zomerhuisjes*, Amsterdam z.j. (1934), inleiding.
- 17 Goddijn z.j. (noot 16), inleiding.
- 18 Hieronder het rijksmonument 'De Horst', van de Friese architect Tjeerd Venstra uit 1937. [nl.wikipedia.org/De_Horst_\(Schiermonnikoog\)](http://nl.wikipedia.org/De_Horst_(Schiermonnikoog))
- 19 Hausbrand 1938 (noot 3), inleiding.
- 20 N.L. Prak, *Het Nederlandse woonhuis van 1800 tot 1940*, Delft 1991, 5.
- 21 Een mooi voorbeeld van beeldvorming over de natuur vinden we in: Jhr. J. Feith e.a., *Zwerftochten door ons land. Gelderland* (en andere delen per provincie). Plaatjesalbum bij Hille's beschuitfabriek, Zaandam ca. 1930.
- 22 *Bouwkundig Weekblad Architectura* 57 (1936) 51, 521-526. Duintjer ontwierp al eerder enkele vakantiewoningen, opgetrokken uit hout, maar verder in een geheel modern, zakelijk idioom.
- 23 *Bouwkundig Weekblad Architectura* 1936 (noot 22), 524-526.
- 24 *Bouwkundig Weekblad Architectura* 1936 (noot 22), 522 en 526.
- 25 *Bouwkundig Weekblad Architectura* 1936 (noot 22), 522.
- 26 C. Wilk (red.), *Modernism. Designing a new World 1914-1939*, Londen 2008 (2006), 249-297.
- 27 Zo verschenen foto's van o.a. Eva Besnyö in o.a. *De 8 en Opbouw* (1935); in: W. Retera Wzn., *Het moderne interieur*, Amsterdam z.j. (ca. 1936), 70-71; Hausbrand 1938 (noot 3), 34-37. Het huis bleef tot 2012 in het bezit van de familie en overleefde vrijwel ongeschonden. Het is nu bezit van de Vereniging Hendrik de Keyser en als vakantiehuis te huur.
- 28 www.archined.nl/nieuws/2012/juli-augustus/zomerhuis-groet/
- 29 Denk aan het vakantiehuis in Petten voor de familie Brandt Corstius door G.Th. Rietveld (1939) en het zomerhuis in Noordwijk aan Zee, dat L.C. van der Vlugt voor zichzelf bouwde (1936). Deze huizen figureren vanaf hun verschijnen tot heden in alle binnen- en buitenlandse overzichten van de moderne Nederlandse architectuur.
- 30 Kenmerkend voor deze fusie van de twee opvattingen is het gebruik van een rieten kap op een traditioneel landelijk vakantiehuis in combinatie met bijvoorbeeld het gebruik van ranke staalprofielen in klooeke vensterpartijen, om de lichttoetreding te vergroten en het uitzicht minder te belemmeren. Ook de diverse inzendingen voor de door Architectura et Amicitia uitgeschreven ontwerpwedstrijd voor een vakantie- en weekendhuis aan de Vecht vertonen dergelijke 'overgangsentwerpen'. Zie ook noot 12.
- 31 *Bouwkundig Weekblad Architectura* 1936 (noot 22), 51, 522.
- 32 Goddijn z.j. (noot 16), 3; E.J.G. Lips, *Tussen de schuifdeuren. Opkomst, bloei en ondergang van de kamer en suite in de Nederlandse woningbouw*, ongepubliceerde doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam, 2003.
- 33 Retera z.j. (noot 27), 17-18.
- 34 Zo verwijt de Delftse hoogleraar H.T. Zwiers zijn modernistische confrère Van den Broek dat hij de inwoners in het plan 'Blijdorp' in Rotterdam dwingt te kamperen in plaats van te wonen, waarbij hij doelt op het dagelijks wegklappen van bedden en omzetten van meubelen in een kleine woning. H.T. Zwiers, 'Wonen of kamperen', *Bouwkundig Weekblad* (1936) 20, 225-232.
- 35 Bromberg z.j. (noot 5), 8.

DRS. E.J.G. LIPS studeerde geschiedenis aan de Vrije Universiteit en kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Hij doceerde aan de Opleiding voor Restauratoren van het toenmalige Instituut Collectie Nederland. Naast een baan in het voortgezet onderwijs

doet hij onderzoek naar Nederlandse architectuur in de twintigste eeuw, momenteel vooral naar de architectuur van het Nederlandse vakantiehuis in de twintigste en vroege eenentwintigste eeuw.

DUTCH HOLIDAY HOMES IN THE INTERBELLUM (1919-1939)

ERIK LIPS

This article discusses the architecture of Dutch holiday homes built between 1918 and 1940. It analyses how these houses relate to their natural surroundings and to idealized conceptions of holiday life. The study is based on contemporary literature on the design of holiday homes and on a close reading of several architectural examples.

In the Netherlands the economic growth of the 1920s, the introduction of summer holidays and the increasing popularity of spending leisure time outdoors contributed to the growing demand for holiday retreats in the woods or moorlands, near the sea, rivers or lakes. Many architects responded to this phenomenon. They designed holiday houses and published books or attractive portfolios on the subject. Local authorities also addressed the new development by establishing regulations for the construction of holiday houses in delicate, natural surroundings. In a densely populated country such as the Netherlands, building in a natural environment often led to a conflict of interests. Stimulating the population to seek outdoor leisure tended to spoil the natural surroundings. By granting temporary building permissions, authorities hoped to keep things under control and be able to reverse unwelcome developments in the future.

Several well-known senior publicists on the subject of holiday homes, such as Van der Kloot Meijburg, Leliman and Sluyterman, inspired Dutch architects to design holiday houses that responded to their natural surroundings. Especially Van der Kloot Meijburg had a considerable impact on younger generations of architects, as well as on contemporary construction firms. His urge was to build in a contemporary but rurally inspired idiom, in which 'honesty' and 'modesty' were

considered important values. Van der Kloot Meijburg's ideas seem to have inspired numerous examples of holiday homes of the period. These houses often resembled small farms, stables or cottages. They were made of wood and had a thatched roof and sparse, small windows. These small houses merged nicely with the natural surroundings, but at the same time they had an introvert character. Experiencing the outside environment from within was often difficult. Some modernist architects criticized this kind of holiday houses. They noted that, instead of adopting rural architectural types for a new type of building, a different architectural language needed to be developed, in particular for clients with an intellectual or artistic, urban background. This belief inspired some of the most famous Dutch holiday homes, such as the summerhouse in Schoorl by B. Merkelbach and Ch. Karsten. This house inverted the traditional concept of the holiday home. The white, cubic volume is a firm statement. It does not seem as if the architects were looking for a refined integration in the natural environment. On the contrary: from the interior, nature can be experienced to the full. Enormous sliding glass walls open to all sides and enable air and light to flow in. Here, experiencing nature is interpreted as a sportive, hygienic activity, as opposed to the romantic interpretation that inspired many dwellings of a more traditional design.

Concerning the furnishings of the holiday home, architects – traditionalists as well as modernists – promoted an uncluttered, practical interior with daybeds, movable furniture and combined living-dining-cooking spaces where the inhabitants would be able to free themselves from the distressing, restricted, conventional life in the city.